KÁLMÁN ZSATKOVICS

A magyarországi oroszok történetírásának történelme

I. füzet. XXIV-ik évfolyam. Január 15.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

TITKÁR.

1890-DIK ÉVI FOLYAM.

I. FÜZET.

BUDAPEST,

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

A MAGYARORSZÁGI OROSZOK

TÖRTÉNETÍRÁSÁNAK TÖRTÉNELME.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY. —

Általános a panasz a történelmi tanúlmányok kedvelői közt, hogy e hon egyetemes történelme még mai napig sincs oly alakban, rendszerben és terjedelemben megírva, — mint a minőt a kor igényeihez mérten kivánni lehet s mint a minővel a művelt nemzetek java része már bir is.

E panasz indokolt ugyan, de annak hangoztatói feledik, hogy hazánk egyetemes történelmének a kor igényeihez mért megírását első sorban az teszi ez időszerint még a leghivatottabbakra nézve is nemcsak nehézzé, de valósággal lehetetlenné is, mert mindekkoráig nincs teljesen összehordva azon anyag, melyből hazánk egyetemes történelmének épülete a kellő szilárdsággal és díszszel felállítható lenne.

Az anyagokban, természeténél fogva, a legelső helyek egyikét az e haza földjén élő különféle népfajok pragmaticus történelme foglalja el.

Nem czélom, — mert kivűl esik ugy tanulmányaim mint érdeklődésem körén, — e hon minden egyes nemzetiségének történetírásával foglalkozni s illetőleg arra a kérdésre megfelelni: megvan e már e népfajok történelme oly alakban és terjedelemben írva, mely azt használható anyaggá tenné e hon egyetemes történelmének megírására nézve, — szándékom levén e helyt csakis a magyarországi oroszok történetírásával foglalkozni.

Arra a kérdésre, meg van-e már írva a magyarországi oroszok történelme a modern történetirás követelményeinek megfelelőleg, — csak tagadó lehet a válasz, ámbár több oly munka van is, mely a magyarországi oroszok történelmét ex professo tárgyalja.

Nem lévén pedig, mint említém, a magyarországi oroszok történelme máig sem megírva a modern történetírás követelményeinek megfelelőleg, — kétségtelennek tartom, hogy e hon általános-, valamint a magyarországi oroszok különös történelmének szempontjából óhajtania kell minden történetkedvelőnek — miszerint a magyarországi oroszok történelmének mielőbb hivatott megírója akadjon.

Valamely nép avagy intézmény történelme azonban csak úgy írható meg a kellő alakban és tartalommal, — ha először is jól ismerjük a kérdéses nép avagy intézmény történelmével foglalkozott férfiak műveit s így képesítve vagyunk az előmunkálatokat kellőleg méltányolni és felhasználni.

E feladatot óhajtják e sorok a magyarországi oroszok leendő történetírójára nézve legalább részben megkönnyíteni, — czéljuk lévén a lehető legtárgyilagosabban megismertetni mindazon műveket, mik idáig a magyarországi oroszok történelmére vonatkozólag megírattak s mik ily formán a magyarországi oroszok történelmének alapos s kellő terjedelemben való megírásához föltétlenűl szükségesek.

Ámbár a magyarországi oroszok e hon egyik legkisebb számú nemzetiségét képezik s e mellett még úgy anyagilag mint szellemileg is nagyon hátúl állanak — mindazáltal oly számával dicsekedhetnek a történelmükkel foglalkozó férfiaknak, mely, bátran állíthatom, díszére válnék bármely nagyobb számú s műveltségű népfajnak is.

* * *

A magyarországi oroszok történetírása a XVII. században veszi kezdetét, melynek közepén Andrella Mihály tett feljegyzéseket a magyarországi oroszokra vonatkozólag. Andrella Mihályról, nevén kivűl, csak annyit tudunk, hogy munkács-egyházmegyei unitus pap volt, — míg nevéből azt következtethetjük, hogy Beregvármegye »Krajna« vidékéről való volt, miután e név ott máig is dívik. Nem lévén alkalmam hosszas utánjárás daczára sem olvashatni Andrellának az ungvári püspöki levéltárban őrzött munkáját, — arról alapos s kimerítő ismertetést sem adhatok, — ámbár a Duliskovics előadásából, — kinek alkalma volt a munkát olvashatni, — arra a meggyőződésre jutottam, hogy Andrella nem írt rendszeres történelmet, hanem csak feljegyezte a magyarországi oroszoknak különösen egyházi történelmére vonatkozó adatokat, s részletesen leírta a munkácsi egyházmegyének az ő korában való állapotát.

E hiányos jellemzésből is meg lehet ítélni az Andrella munkájának értékét a magyarországi oroszok történelmére vonatkozólag, mely abban állt, hogy kútforrást képez a magyarországi oroszok egyházi viszonyaira nézve különösen a XVII. században. Miután pedig ép e század közepén, t. i. 1646-ban köttetett meg az unio, — mit megelőzött a Jaraszovics hirhedtté vált tragicus szereplése és következett a Parthén püspök ellentétesen jellemzett működése, — világos, hogy ezen időszak történelmének megírásával Andrellának, mint fűl- és szemtanunak, munkája nélkűlözhetlen.

Andrella személyéről, mint fentebb is érintettem, keveset tudunk, — de e munkája maga bizonyítja, hogy kartársaival sokkal alaposabb nevelésben részesűlt, — s hogy így nem csak a középiskolákat végezte el, hanem a bölcsészeti és hittani tanfolyamokat is hallgatta valamely kath. főiskolában, még pedig legvalószínűbben a nagy-szombatiban.

A második mű, mely a magyarországi oroszok történelmével foglalkozik s mely hasonlókép kéziratban az ungvári püspöki levéltárban őriztetik, Babilovics Dánielnek »Historia Dioecesana« czímű munkája. E munkát sem sikerűlt olvasnom, — de Duliskovics és Lucskay nyilatkozataiból, valamint az általok idézett helyekből eléggé világos képet nyerhetünk e munka előnyeiről és hibáiról.

Babilovics — valódi nevén Babilya — Dániel papi szülőktől Beregvármegye Rákos községében született 1730 táján. Mint kitünő tehetségű ifjú a gymnasiumi tanúlmányokat Ungvárt, a bölcsészetet, melyből tudori rangot is nyert, Győrött, a theologiát pedig Nagy-Szombatban végezte. Fölszenteltetése után előbb Ugocsa vármegyében nagy-szőllősi, 1761-től pedig Beregvármegyében oroszvégi lelkész volt. Mint ilyen 1766-tól 1772-ig egyúttal az Olsavszky Manó által alapított munkácsi papnevelő iskolában az erkölcstant tanította. A püspökké kinevezett Bacsinszky András azonnal, t. i. 1772-ben, magához vette Ungvárra Babilovicsot, mint gyóntató atyát, ki is ez állását 23 éven át, t. i. 1795-ben bekövetkezett haláláig viselte.

Fentérintett művét, — mely azonban csak látszólag Munkács-egyházmegye történelme, valóságban pedig minden, a magyarországi oroszok múltjára vonatkozó s általa ismert adat gyűjteménye, — Babilovics mint püspöki gyóntató írta s így szolgálatára állott úgy a püspöki levéltár, mint pedig az eltörőlt ungvári jezsuita collegium gazdag könyvtára. Ha ehhez hozzá-

vesszük Babilovics kiváló tehetségét s gazdag képzettségét, könnyen beláthatjuk, hogy munkája különösen a XVIII. század második felére nézve, t. i. azon időre nézve, melyben az egri püspök és munkácsi apostoli vicarius közt a harcz tetőpontján állott s melyben Munkács egyházmegye canonisatiójában az egriek teljes vereséget szenvedtek, — mondom — ez időre nézve első rangú kútforrást képez.

Annak azonban, ki a Babilovics munkáját olvassa, az Olsavszky Manó és Bradács János apostoli vicariusok korára vonatkozó részét e munkának felette óvatosan kell fogadni, — még pedig a következő fontos okból. Olsavszky Manó apostoli vicarius (1743—1767.), mellőzve az egyházmegye legjelesebb fiait, unokaöcscsét, Bradács Jánost küldette fel a megyebeli papság érdekeinek előmozdítása végett Bécsbe az udvarhoz s ez által egyuttal biztosította részére az utódi jogot maga után. Olsavszky ez eljárása sokakat elkeserített a megye jelesebbjei közűl. Ezek közé tartozott Babilovics is, kit fájdalmasan érintett az, hogy a kortársak tanúsága szerint is, a csekélyebb tehetségű s kisebb képzettségű Bradács lett Olsavszky utódjává, — miért is munkájában e két férfiút a legnagyobb elfogúltsággal s így a legsötétebb színekkel jellemzi. Mindebből azonban távolról sem következik az, a mit Duliskovics állít, hogy t. i. Babilovics csakis a czélból írta munkáját, hogy tere legyen az Olsavszky és Bradács iránt érzett gyülöletének kifejezést adhatni, — miután e czélból felesleges volt foliokat írni tele, kifejezhetvén e gyülöletét igen könnyen az e korban igen is használt röpiratírás utján is. A mi különben a Babilovics munkájának felhasználását illeti, az a Lucskay nyilatkozata szerint, nagyon meg van nehezítve a szerző dagályos és terjengős írmodora által oly annyira, hogy több oldalt kell elolvasni, míg az olvasó világos képet szerez az író nézetéről egyik vagy másik kérdést illetőleg.

A magyarországi oroszok történelmére vonatkozó és nyomtatásban megjelent művek közt időrendileg az első Décsy Antalnak »Az magyar oroszokról való igen rövid elmélkedés. Kassa 1797. ajánlva Bacsinszky András orosz püspöknek« czímű munkája. Décsy a magyar irodalom történelmében is bír helylyel, miért is személyéről és működéséről feleslegesnek tartom e helyt beszélni. Décsyt munkája megírására, — az előszó szerint, — egy pócsi bucsú indította, a hol is az oda egybesereglett orosz népet látva, azon kérdések merűltek fel előtte: 1. honnét vette eredetét az orosz nép Magyarországon; 2. mely időtájban szakadt

az orosz nép a jelenlegi Magyarországba; s 3. ki alapította a munkácsi püspökséget?

A magyarországi oroszok történelme csak úgy és csak akkor lesz megírható alaposan, ha előbb kellő értékű feleletet nyerünk a következő öt kérdésre: 1. őslakói-e az oroszok a jelenlegi Magyarországnak vagy sem, s ha nem, mikor s mi módon költöztek be ide? 2. mikor s mily okból költözött be Koriatovics Tódor Magyarországba, mily szerepet játszott itt, mily vallású volt, mily családi körűlményei voltak s végre mily sokáig tarthatott itteni szereplése? 3. mily politikai helyzettel birtak a hűbérség korában az oroszok e honban? 4. kitől s mikor vették fel a magyarországi oroszok a keresztény vallást, s mikor hagyták el a római egyházzal való egységet? s végre 5. mikor s ki által alapíttatott a munkácsi püspökség?

Décsy ez öt kérdés közűl tulajdonkép csak kettőre, u. m. az elsőre és ötödikre igyekszik választ adni, — miután az általa felvetett első és második kérdés bent foglaltatik az általam felvetett első kérdésben.

A munka czíme maga mutatja, hogy szerzője mily szerény feladatot tűzött maga elé s hogy így nem is volt czélja a magyarországi oroszok történelmét részletesen s pragmatice tárgyalni. A mi azt a kérdést illeti: megoldotta-e a szerző a maga elé tűzött szerény feladatot, — erre a felelet csak az lehet, hogy igen, — miután a két kérdésre eléggé kimerítő, habár nem is kielégítő, feleletet adott. Az első s ezzel a második kérdésére is azzal válaszol, hogy az oroszok egy része Attilával, másik része Árpáddal, harmadik része pedig egyes Árpádházi királyok alatt jött be. Az Attilával bejött oroszok, Décsy szerint, a Duna és Temes mellékén telepíttettek meg, — az Álmossal s illetve Árpáddal beköltözött oroszok a Tiszától Moldváig s így Erdély s Oláhország szélén nyertek lakást, — míg az Árpádházi királyok alatt beköltözött oroszok az északi határszéli megyékben telepedtek meg. A harmadik s illetve ötödik kérdésre azzal felel Décsy, hogy a munkácsi püspökség 1360-ban alapíttatott, arról azonban, hogy ki által s hogy unitusok vagy schismaticusok részére-e, — egy szóval sem tesz említést. E tekintetben való hallgatásának oka az, hogy Koriatovicsról s illetőleg ennek a magyarországi oroszok történelmében való szerepléseiről legkisebb tudomása sincs, — mi aztán kétségtelen bizonyíték arra nézve, hogy munkája csak a dillettantismus műve s így a magyarországi oroszok történelmének megírásánál könnyen nélkűlözhető.

Érdekesnek tartom két momentumot említeni fel Décsy csekély terjedelmű, — 68 nyolczadrétű lapra terjedő — s szerény igényű munkájából. Az egyik az, hogy a X. és XI. szakaszban

egy történelmi adatokkal támogatott értekezést tart az unio mellett, hogy ezzel, saját nyilatkozata szerint, egyrészt a deistákat és naturalistákat megszégyenítse, s hogy másrészt az uniótól idegenkedő elemeket meggyőzze idegenkedésök alaptalan és kárhozatos voltáról.

A másik érdekes momentum a Décsy munkájában az, hogy a IV. és V. szakaszban azt igyekszik bebizonyítani, hogy egyrészt az ős-magyarok szláv műveltségűek voltak, s hogy másrészt egész Kálmán király koráig a magyar egyház görög-szertartású volt. Décsynek ez utóbbi nézetét máig is igen sokan osztják azok közűl, kik nemcsak a latin szertartású szerzetesek krónkáiból ismerik hazánk történelmét az első Árpádházi királyok alatt.

Zsatkovics Kálmán.

A MAGYARORSZAGI OROSZOK

TÖRTÉNETÍRÁSÁNAK TÖRTÉNELME.

— MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

Két év múlva a Décsy munkájának megjelenése után a magyarországi oroszok múltja iránt érdeklődők figyelmét a következő czímű munka megjelenése kötötte le: »Brevis notiti fundationis Theodori Koriatovics olim ducis de Munkács, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii magni in monte Csernek ad Munkács, anno MCCCLX. factae, exhibens seriem episcoporum graeco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque Illustrium virorum gestis, e variis diplomatibus, decretisque regiis, ac aliis documentis authenticis potissimum concinnatam. Pars prima. Authore r. p. Joannicis Basilovics ordinis sancti Basilii magni, in venerabili monasterio de mente Csernek ad Munkács, proto-hegumeno. Cassoviae. Ex typographia Ellingeriana 1799.« Hogy e hosszú, bár a kor szokásai által igazolt, czímű munkát kellőleg méltathassuk, — ismernünk kell az okot, mely azt szülte.

Gróf Batthyány Ignácz erdélyi püspök 1785-ben megjelent »Leges Ecclesiasticae Regni Ungariae etc.« czímű munkájában támaszkodva egy, Gowin Jánosnak tulajdonított s 1493-ban Munkácson kelt oklevélre, oda nyilatkozott, miszerint Koriatovics soha semmiféle alapítványt sem tett Munkácson a szt. Bazilrendű szerzetesek javára. Batthyány ezen nyilatkozata arra birta Basilovicsot, mint a Bazil rend tartományi főnökét, hogy egy önálló munkában bizonyítsa be a Koriatovics által tett alapítvány valódiságát s illetve kimutassa a Batthyány által ez alapítás valódisága ellen idézett Corvin-féle oklevél hamis voltát.

Basilovics ez elhatározása szűlte a fentemlített munkát. Basilovics tizennégy éven át gyűjtötte tárgyához az anyagot — s így igen természetes, hogy sok oly okmányra és adatra akadt kutatásai közben, mik nem vonatkoztak ugyan közvetlenűl az

általa tárgyalni szándékolt kérdésre, — de mégis érdemesek voltak a magyarországi oroszok politikai s egyházi történelmének szempontjából arra, hogy napvilágot lássanak. Igy lett aztán a Koriatovics alapítványának védelmére szánt munkából a magyarországi oroszok történelme.

Arra a kérdésre: czélt ért-e Basilovics e munkájával, t. i. legyőzte-e kétséget kizárólag a Koriatovics-féle alapítvány valódiságát, — a felelet csak tagadó lehet, — miután nemcsak a Basilovics korának legjelesebb diplomaticusa, Schwartner, hanem még ma is igen hívatott férfiak azt tartják, hogy a Koriatovics-féle alapító oklevél valódisága nincs kétséget kizáró módon bebizonyítva.

Eltekintve ettől a kérdéstől, Basilovics oly érdemeket szerzett a magyarországi oroszok történetírása körűl, hogy már kortársai is, kik a Décsy munkáját szintén olvasták, a magyarországi oroszok Herodotjának nevezték el.

Ez elnevezést azonban nem azzal nyerte ki Basilovics, mintha a magyarországi oroszok pragmaticus történelmét irta volna meg, hanem azzal, hogy ő szedte össze a magyarországi oroszok multjára vonatkozó oklevelek java részét, számszerint 125-öt.

Hogy azonban kellő képet nyerjünk Basilovics munkájáról, szükséges mindenekelőtt, hogy ismerjük nézetét azon fent érintett öt pontra vonatkozólag.

Mielőtt az egyes pontokra vonatkozó nézetét ismertetném Basilovicsnak, — meg kell jegyeznem, — hogy a mily buzgó és lelkiismeretes volt az anyag összehordásában, ép oly habozó s egyoldalú volt annak feldolgozásában, oly annyira, hogy — leszámítva a Koriatovics-féle alapítvány valódiságának védelmét — ítélete az egyes eseményekről és személyekről igen óvatosan fogadandó, — lévén ő fenti hibák mellett még a legnagyobb mértékben optimista. Daczára azonban mindezeknek, úgy hiszem, hogy túloznak, kik Basilovicsot egy, mindent dicsérő fecsegőnek tartják. A fent érintett öt kérdő pont közűl az elsővel kétszer, t. i. munkája I. kötetének 74—75. és II. kötetének 1—6. lapjain, foglalkozik és arra az eredményre jut, hogy Magyarországon sokkal a hét vezér bejövetele előtt laktak már oroszok, kik túl a Tiszán és Dunán laktak, míg a magyarokkal bejött oroszok határőri szolgálatra lettek rendelve.

A második kérdésre Basilovics munkája, természeténél fogva, a legrészletesebb s így a legterjedelmesebb feleletet igyekszik adni. E feleletet foglalja el az I. kötet 1—14 lapjáig s úgy hangzik, hogy Koriatovics, kinek családját Caesarinus Columnától származtatja, 1339-ben jött be Magyarországba s nyerte podoliai örökségeért cserébe a munkácsi és makoviczai herczegségeket,

miket utódjai egész 1458-ig birtak. Basilovics szerint Koriatovics unitus volt s igy unitus-zárdát alapított Munkácson. Koriatovics halála helyéről és idejéről nem szól ugyan határozottan, — de több nyilatkozatából az tűnik ki, hogy, hite szerint, Koriatovics Munkácson, még pedig 1360 után nemsokára húnyt el.

A harmadik kérdésre az a Basilovics felelete, hogy a magyarországi oroszok egész 1458-ig önálló herczegséget képeztek. E herczegség terjedelméről, szervezetéről s egyáltalában viszonyairól egy szóval sem emlékszik, valamint állítását semminemű okozati adattal nem támogatja.

A negyedik kérdésre vonatkozólag az a meggyőződése Basilovicsnak, hogy a magyarországi oroszok 867 körűl Cyrill és Methód testvérektől vették fel a kereszténységet a görög szertartás szerint, mely Basilovics nézete szerint az uralkodó volt Magyarországon egész a XIII. századig. Arra nézve, hogy mikor hagyták el a magyarországi oroszok az uniot, nincs megállapodott véleménye, miután egyik helyütt azt vitatja, hogy az oroszok elhagyták ugyan, 1050 után, az uniót, de 1252-ben visszatértek ahhoz s így 1646-ban csak az okból volt szükség az unio nyilvános elfogadására, mert az erdélyi fejedelmek pressioja folytán némelyek ingadozni kezdtek abban, — míg más helyütt azt állítja, hogy az oroszok sohasem hagyták el az uniot.

Hasonló habozást találunk nála az ötödik kérdésre adott feleletében. Míg ugyanis műve elején, támaszkodva Assemann és Papebroch tanúságára, azt állítja, hogy a munkácsi püspökség ősrégi t. i. már a magyarok bejövetele előtt létezett, addig munkája közepén már azt mondja, hogy a munkácsi püspökséget II. Ulászló alapította.

Megismerve ily módon a Basilovics nézetét azon öt pontra vonatkozólag, — mely mintegy csontvázát kell hogy képezze a magyarországi oroszok történelmének, — hátra van még egy pár szóval a munka hatásáról kortársaira, folytatásairól s helyéről a magyarországi oroszok történetírásában szólani.

Magában a Basilovics munkájában négy oly kortársának olvassuk véleményét e munka felől, kik úgy tudományos képzettségöknél, mint állásuknál fogva legilletékesebb birálói lehettek.

Az első véleményt, mint hivatalos egyén, Müller Jakab Ferdinánd nagyváradi jogakadémiai tanár, kerűleti censor, mondta ki Basilovics munkája felett s nem győzi azt dicsérni s szerzőjét magasztalni.

A másik itéletet, szintén hivatalos személy, Gotzig Ignácz kassai tanár s kerűleti censor mondta ki e munka felett. Gotzig elismeréssel van ugyan a munka érdemei iránt, de nincs annyira

elragadtatva, mint Müller, sőt finomúl tudtára adja a szerzőnek, hogy a munka nyelvezete nagyon is messze áll a classicitástól.

A harmadik, ki véleményt mondott a munka felett, Simonchicz Incze kegyesrendi tanár Máramaros-Szigeten. Simonchicz egy önálló dolgozatban czáfolta Basilovics abbeli állítását, hogy a Koriatovics-féle alapító oklevélben említett »florenus longus« alatt az úgynevezett rhénes t. i. 51 krból álló forintot kell érteni, s azt igyekezett kimutatni, hogy a »florenus longus« alatt arany forintot kell érteni. E czáfoló iratában »eximium opus«-nak nevezi a Basilovics művét.

A negyedik, s az előbbieknél még hivatottabb férfiú, ki Basilovics munkájával foglalkozott, Schvartner volt, a ki »Introductio in rem Diplomaticam etc.« czímű, 1802-ben megjelent munkájában oda nyilatkozik, hogy Basilovics derék diplomaticai harczot vívott munkájában Battyányval szemben, a nélkűl azonban, hogy a győzelmet magáénak mondhatná.

Schvartner e nyilatkozata birta rá Basilovicsot részben munkája II. kötetének kiadására, mely 1804-ben szintén Kassán jelent meg. E kötet anyagát, javarészben az I. kötet utolsó fejezetének megértéséhez szükséges okmányok gyűjteményét képezi, t. i. azon okmányokét, melyek az egyházmegye canonisatiójára s az újonnan canonisált püspökség, káptalan és papnövelde donatiojára vonatkoznak.

Míg Basilovics az I. kötetben külső okokkal igyekezett bebizonyítani a Koriatovics alapító oklevelének valódiságát s illetve kimutatni a Corvin-féle oklevél hamis voltát, — addig Schvartner fentebbi itélete által buzdítva a II. kötetben magából az oklevél alakjából, írásából s irályából kivánja kimutatni, hogy az oklevél eredeti s valódi.

Arra a kérdésre végűl, mily szolgálatot van hívatva tenni Basilovics munkája a magyarországi oroszok történelmének megírásánál, — nem lehet, szerintem, helyesebb feleletet adni, mint a minőt Gotzig adott, midőn azt irta »pro tot in lucem prodatis documentis, tibi historiarum cultores gratias referent. Dant materialia pro solidioribus aedificiis. Faxit Deus, ut exemplo tuo quoque in natione Ruthenica tam bene coli coepta, plures ad similia accendantur.«

Majdnem teljes negyven év telt el, míg Gotzig fentirt óhaja teljesedni kezdett, — miután 1842-ben irta meg Lucskay Mihály »Historia Carpathico-Ruthenorum« czímű négy kötetes munkáját, mely kéziratban az ungvári püspöki levéltárban őriztetik.

Lucskay Mihály 1789. november 19-én Beregvármegye

Nagy-Lucska községében született, hol atyja ének-tanitó volt. Atyját Pappnak hivták és ő csak később vette fel a szülőhelye nevét. A kitünő tehetségű ifjú a középiskolákat Ungvártt végezte, a theologiai tanfolyamot pedig Bécsben. Fölszentelése után Gocsy püspök udvarába vette s kinevezte titkárává s egyszersmind egyházmegyei könyv- és levéltárnokká. Gocsy püspök egy szelíd, jó lelkü, de a kor által úgy physicailag, mint szellemileg meggyengűlt férfiú volt, ki ez okból teljesen átadta volt magát kitünő tehetségű s képzettségű titkára vezetésének, olyannyira, hogy az egykorúak tanusága szerint, 1817-től 1827-ig, tehát tiz éven át, Munkács egyházmegyének a névleges püspöke Gocsy Elek volt, de tényleg Lucskay kormányozott. E befolyásos állás a mily irigyeltté tette a fiatal Lucskay helyzetét, ép oly sok, s bátran mondhatni, engesztelhetlen ellenséget szerzett neki. Ez ellenségek támadásait s áskálódásait kikerülendő, 1827-ben Olaszországba, Luccába távozott, hogy itt a Bourbon Károly herczeg által betelepített orosz ajkú gör. katholicusok lelkészévé legyen. Négy évig, t. i. Gocsy püspök haláláig működött Luccában s hogy úgy működés, mint személyes tulajdonai mennyire megnyerték a herczeg tetszését, mutatja az, hogy a herczeg nemcsak a bold. Szűzről nevezett luccai apátsággal tüntette ki, hanem még személyes barátságára is méltatta. Hogy olaszországi tartózkodása alatt mennyire gyarapította ismereteit s tágitotta látkörét, arról fentidézett munkájának nem egy lapja tanuskodik.

Lucskayt a honvágy hozta vissza Ungvárra s az a remény, hogy négy évi távolléte s magasabb egyházi rangja elhallgattatja talán ellenségeit s megszerzi neki azon polczot az egyházmegyében, melyre képzettségénél és érdemeinél fogva egyaránt számíthatott. Reményei csak részben teljesűltek, — a mennyiben ki lett ugyan nevezve az akkori mindenható generalis vicarius, Csurgovics János által ungvári lelkészszé és kerületi esperessé, de a nyugalmat ellenségeitől meg nem nyerhette, miután ezeket még nagyobb haragra ingerelte annak látása, hogy az általok gyűlölt Lucskay oly kitűntetéssel jött vissza Luccából, minőre ők az akkori viszonyok közt nem számithattak.

Ellenségeinek ez eljárása arra birta az érzékeny lelkü férfiút, hogy elvonulva a közszerepléstől, teljesen a tudományos működésnek adta át magát.

E működés első gyümölcse volt 1801-ben megjelent egyházi beszédeinek két kötete, — mely maig is alighanem a legelterjedtebb kézikönyvét képezi az egyházmegyebeli papságnak. Második munkája az 1803-ban megjelent »Pragmatica Slavo-Ruthenica«, — mely az ó t. i. szentirási szláv nyelv megértéséhez első rendű segéd-könyv.

E munka megjelenése után látott hozzá idézett történelmi munkája megirásához, mely a mint fényes bizonyságot tesz egyrészt történetirói hivatásáról s páratlan s lelkiismeretes szorgalmáról, — úgy másrészt élénk képet nyújt a szerző kedélyvilágáról. Munkája első kötetének jeligéje: »Historia etiam si obscurae gentis, tamen addit clarioli nationi« — még elég tárgyilagos, — míg az előszóban már némi ridegség észlelhető, a mennyiben azt irja, hogy fölösleges előszót irni, miután azt úgy sem szokta senki olvasni. Mig az első kötet jeligéjében s előszavában egy, a világ itéletével keveset törődő férfiúra ismerünk, — addig a második kötet szintén rövid előszavának e nyilatkozata »verbalem crisim contemno, realem accepto« arra enged következtetni, hogy ellenségei a még csak készülőfélben levő s igy általok nem is ismert munkáról a leghitványabb kritikát terjesztették a szerző elkeserítése végett.

Lucskay, hogy nagy műve irásában ne zavartassa magát ellenségei czélzatos kritikája által, — kezdte magát beletalálni abba a helyzetbe, melyet az Üdvözítő e szavakkal jellemzett: »Nemo profeta in patria sua«, — miután munkája III. kötetének a következő sorokat adta jeligéűl: »Si vis laudari, si vis propheta vocari — linque lares proprios, alibi fige sedem, — Tota patet tallus inopi, quacunque meabis, — Pauper in exilio nullibi, ubique domi.« Műve előhaladásával régi baja is, — mellkór, — erősbödött, érezve közel végét, ki akar békűlni sorsával, s — mint igaz ember és pap, — megbocsátani óhajt elleneinek s türelemre inditani magát, miért is műve IV. kötetére e jelszavakat irja: »Nobile vincende genus, patientia omni etc.« — de a mellett visszatekintve lefolyt életére, igazat ad a nagy epigrammistának, Martialisnak, midőn ennek a szavait: »Bella vel in odiis aut Marte geruntur aperto« szintén műve homlokára irja.

A testi fájdalmak, de még inkább a szellemi fáradalmak, izgalmak és bántalmak sirba vitték a még csak 54 éves férfiút 1843-ban a nélkűl, hogy művét, melyen oly szeretettel s oly odaadással dolgozott éveken át, a nyilvánosságnak adhatta volna át, — s a nélkűl, hogy legalább az a tudat édesíthette volna meg utolsó perczeit, miszerint műve halála után lát napvilágot s fényt vet szerzője nevére.

Lucskay követője volt ugyan Basilovicsnak s lelkiismeretesen felhasználta munkájában a Basilovics által egybehordott anyagot, — de messze felette áll Basilovicsnak a tárgyilagosság és az anyag kritikai feldolgozása terén úgy, hogy munkája bátran kiérdemli a pragmatikus jelzőt. E jeles s bátran mondhatni minden történetirót diszítő tulajdonai mellett munkája becsét még az is a Basilovicsé fölé emeli, hogy míg Basilovics csak az egyes

eseményekre vonatkozó legfontosabb adatokat szerezte meg s így azok alapján többnyire egyoldalú itéletet is alkotott az egyes eseményekről és szereplőkről, — addig Lucskay lelkiismeretesen összegyűjtött minden, mondhatni legcsekélyebb adatot is, s igy képessé tette magát mélyebben behatolni az egyes események indító okaiba s következményeibe, s ez által egyszersmind tisztább s elfogulatlanabb itéletet alkotni magának az egyes események hordereje s az azokban szereplő egyének jelleme felől. Szóval, Basilovics csak az események burkát, míg Lucskay azok magvát mutatja nekünk.

E jeles tulajdonai mellett Lucskay munkája sok oly, inkább alaki hibában szenved, — mit a kor, melyben a munka irva volt, talán igazolhat, — de a mi egy pragmatikusnak nevezett munkában mégis kifogásolandó.

E hibák elseje az, hogy munkájában sok oly fejezet van, mely vagy semmi, vagy csak nagyon is laza összefüggésben van a magyarországi oroszok történelmével. Igy pl. műve első kötetét csaknem teljesen annak vitatása képezi, hogy az ó-kor csaknem minden jelesebb multú népe szláv nép volt; hogy Pannonia őslakói: geták, dákok, kabarok, kazarok stbbiek a magyarországi oroszok ősei voltak. Ezzel Lucskay ugyanazon hibába esett, melyet több helyütt oly élesen ostoroz Horvát Istvánban, kinek a magyarok eredetéről táplált és hirdetett nézete nem csekély mértékben járúlt hozzá a Lucskay munkájának megszületéséhez.

Hasonló hibában szenved a munka II. kötete is, miután abban egy helyt a czigányok eredetéről s multjáról tart hosszú értekezést, más helyt pedig az oláhok egyházi s irodalmi viszonyairól beszél igen hosszadalmasan.

Másik s ennél nem csekélyebb hibája Lucskay munkájának az, hogy sokszor ellentmond önmagának oly fontos kérdésekben, a hol az olvasó leginkább óhajtja a biztos itéletet.

Érdekesnek tartom megjegyezni, miszerint Lucskay műveinek első kötete csalhatatlan jeleit hordja magán azon törekvésnek, hogy Horvát Istvánnak minden régi hírneves nemzetben a magyarok eleit látó hazafiúi buzgalma nevetségessé tétessék, a mint azt Lucskay műve I. kötetének 124. lapján nyiltan ki is fejezi, midőn gúnyolódva sajnálkozik I. Napoleon felett, hogy oly későn született, mert ha előbb születik, úgy, Lucskay szerint, szerencsés lett volna Horvát István által a magyarok közé vétetni fel. Messzire vezetne részletesen ismertetni Lucskaynak különösen az etymologia alapján kifejtett abbeli nézetét, hogy az ős magyarok szláv műveltségűek voltak, miután az ős hazában a szomszéd kazar s így Lucskay szerint szláv néptől vették át

úgy a kormányformát, mint pedig a kormányformával járó hivatalok s méltóságok neveit. A Lucskay által előszeretettel ápolt etymologia alapján nemcsak a nádorispán, pristald stb. szláv szavak, hanem Álmos, Zoltán, Vaik, Lebediás is csak a szláv nyelvben birnak jelentőséggel.

Porphyrogeneta Konstantin, Nestor és az arab irók műveire támaszkodva Lucskay abban a nézetben van, hogy a magyarok két alkalommal jöttek be a mai Magyarországba. A magyarok, ugyanis 737 körűl a Kuma és a Terek folyók környékén laktak, — Lucskay szerint. De mig a Kuma mellett lakó magyarok, — kiket az egykorú írók fehér vagy szőke magyaroknak neveznek, — az arab iga alól szabadúlandók, elhagyták 739-ben ősi lakhelyeiket s nyugat felé haladva, elfoglalták a szlávok és oláhok földjét és szőke magyarok vagyis székelyek neve alatt a mai Erdélyben telepedtek meg, — addig a Terek folyó mellett lakó magyarok, kiket fekete magyaroknak nevez Nestor, csak másfél század múlva hagyták el a mazurok és uzok által lakhelyeikből kiűzött bessenyők nyomása folytán ősi hazájukat s útjokban — Kievet érték s támadták meg. A kievi fejedelem adófizetői, a szőke magyarok, kötelességökhöz híven Kiev védelmére siettek, — de itt megismerkedvén a fekete magyarokkal, mint testvércsaláddal, szövetségre léptek ezekkel s nemcsak Kiev elfoglalásában, de Pannonia meghódításában is hatalmas segélyére voltak rokonaiknak.

Ezen adatok alapján Lucskay tagadja a magyarok rokonságát a hunnokkal s avarokkal s a mesék közé sorozza azon állítást, mintha a székelyek a hunnok maradékai volnának.

Ez általános megjegyzések után lássuk, mily feleletet találunk Lucskaynál a kérdéses öt pontra vonatkozólag.

A mi a magyarországi oroszoknak jelenlegi lakhelyeikre való beköltözésének módját s idejét illeti, Lucskay Basilovicscsal együtt azt hiszi, hogy a magyarországi oroszok ős lakói e honnak, bár későbbi bevándorlásuk által folyton szaporodtak, — miért is élénk polemiát folytat az ellenkező nézetet hirdető Bárdossy, Szirmay, Gayal és Palásthy ellen.

Koriátovicsra vonatkozólag azon nézetben van, hogy 1354-ben jött be Magyarországra. Koriátovics családi viszonyait illetőleg nincs határozott nézete, mintán egy helyütt az alapító oklevél szavaira támaszkodva, azt állítja, hogy Koriátovics utódokat hagyott maga után, — addig egy másik helyen Palásthy után azt írja, hogy Koriátovics utódok hátrahagyása nélkűl halt el. Hasonlókép nem birt Lucskay határozott nézetre jutni a Koriátovics halálának idejét s helyét illetőleg, mert míg az egyik helyen azt írja, hogy Koriátovics 1365-ben Podoliában halt el,

addig máshelyen 1395-re és Munkácsra teszi Koriátovics halálának idejét s illetőleg helyét.

A magyarországi oroszok politikai helyzetét illetőleg a Lucskay nézete az, hogy a magyarok által itt talált oroszok a hon többi őslakóival együtt jobbágyokká lettek, míg a királyok által betelepített és a Koriátovicscsal bejött oroszok királyi szolgák voltak s így a magyar közjog szerint a nemesek és jobbágyok közt közép-helyet foglaltak el.

A magyarországi oroszok, Lucskay nézete szerint, Cyrill és Methód által teríttettek meg s folyton egyességben éltek a római egyházzal.

A munkácsi püspökség alapítását Koriátovicsnak tulajdonítja Lucskay.

Arra a kérdésre, mily szertartású volt az ősi magyar egyház, Lucskay azt feleli, hogy ámbár Szt. István a latin szertartású papok által terjesztette a magyarok közt a kereszténységet, — mindazáltal a nép óriási többsége egész a tatárjárásig görög szertartású volt, — ilyenek lévén a tatárjárás előtt parányi kivétellel az összes zárdák.

Lucskay munkájának becsét két függelék is emeli. Az egyik a De Camelis József apostoli vicarius »Diariuma«, a második pedig Pásztélyi János első nagyprépost »Praenotatioi.« Az utóbbi függelék, mondhatni, az egyházmegye dióhéjba szorított történelme, mely azonban a papnevelést illetőleg az egyházmegyében egyúttal első rendű kutforrást képez.

Ez elősorolt tulajdonai a Lucskay munkáját első rendű kutforrásává teszik a magyarországi oroszok történelmének, — miután a későbbi írók, mint alább látni fogjuk, műveik javarészét Lucskaynak köszönhetik.

A harmadik munka, mely a magyarországi oroszok történelmével foglalkozik s napvilágot látott, Mészáros Károlynak 1850-ben megjelent »A magyarországi oroszok története« czímű munkája.

Mészáros műve I. szakaszának bevezetésében a magyarországi oroszok pragmatikai történelmét ígéri adni munkájában, — de, a mint látjuk, — csakis igéri.

Alig van munka, mely oly csodálatos vegyűlékét képezné a pártatlan történetírásnak és a kort mozgató kérdések nem minden animositástól ment tárgyalásának, mint a Mészáros műve. Igaz, ugyan, hogy a munka egyszeri elolvasása is meggyőzhet bárkit arról, hogy Mészárosnak nem az volt, — bár azt jelölte ki, főczélja, hogy a magyarországi oroszok történelmét írja meg,

hanem inkább az, hogy a magyarországi oroszok történelmére vonatkozó adatok összecsoportosítása által kimutassa az oroszok nemzetiségi aspirátióinak jogosultságát, mely aspirátiók Világos után tág tért reménylhettek volna találni az érvényesűlésre.

E szempontból tekintve a Mészáros munkáját, sok oly dolog felvételét e munkába könnyen ki fogunk magyarázhatni, mit máskülönben sehogysem találhatnánk helyén a Mészáros művében. Mészáros ugyan dorogi születésű s így tősgyökeres magyarember, de mint gör. kath. vallású egyén, bizonyos solidaritásba helyezi magát az összes gör. kath. vallású orosz néppel, miért is az egyes felötlő történelmi kérdések tárgyalásánál nem az objectiv felfogást igyekszik az olvasóval elfogadtatni.

Ma, vagyis 40 év múlva a munka megjelenése után, olvasva a dátumot s a Maecenás t. i. Dobránszky Adolf nevét, kinek a munka ajánlva volt, — meg tudjuk magyarázni magunknak a subiectivismus indokát e munkában, — de a munka megjelenése korában az olvasók legnagyobb része e subiectivismus szőtte állításokat úgy fogadta, mint az objectiv történetírás követelményét.

Eltekintve, különben, e sajátos tulajdonától, Mészáros munkája, mint történelmi mű, csak annyiban bír becscsel, hogy magyar nyelven adta elő a Basilovics s különösen Lucskay által összegyűjtött s a magyarországi oroszok történelmére vonatkozó adatokat. Ámbár Mészáros csak egyetlenegy adatnál idézi Lucskayt, — mindazáltal munkájának java része, — különösen a magyarországi oroszok eredetét s az ős magyarok műveltségét tárgyaló része, nem egyéb, mint Lucskay ide vonatkozó helyeinek szolgai fordítása.

Mészáros — eltérőleg elődőitől, — kik a magyarországi oroszok történelméből a java részt az egyházi viszonyok ismertetésének szentelték, — munkájában a fősulyt az oroszok politikai történelmére látszik fektetni, — de csakis látszik, — miután csakis a Basilovics és különösen Lucskay által felfedezett e tárgyra vonatkozó adatokat ismétli s azokat bölcselkedve hosszú lére ereszti úgy, hogy munkájának e része mihez sem hasonlít inkább, mint egy parányi s hozzá vázlatos festményhez, mely egy aránytalanúl nagy és széles keretbe van foglalva.

Fentebb említém, hogy a Mészáros műve nem objectiv történelem, hanem inkább iránymű. E nézetemet misem támogathatja jobban, mint Mészárosnak egész művén végig húzódó azon nézete, hogy a latin szertartású egyház halálos ellensége levén a görög szertartású egyháznak, — a magyarországi oroszok uniója hátrányára volt e népnek úgy egyházi, mint különösen politikai tekintetben.

Hogy Mészáros e nézete mily hamis és alaptalan, arra nézve a legjobb bizonyíték, nézetem szerint az, hogy köztudomásúlag az unió elfogadásáig az orosz nép s különösen annak papsága úgy anyagilag mint szellemileg a legnagyobb nyomorban sínlődött, s emelkedése mindkét téren ép az unio elfogadásától datálódik.

A magyarországi oroszok eredetét illetőleg Mészáros azt vallja, hogy az oroszok őslakói ugyan e honnak, de későbbi bevádorlások által is szaporodtak, mely bevándorlások közt a legnevezetesebb a Koriátovics-korabeli, miután ekkor egyszerre 40,000 család jött be.

Koriátovics, Mészáros szerint, 1360 előtt jött be s eleinte a Sátorhegyén épűlt várat kapta volt Nagy Lajostól, — míg népét 1360-ban hozta be, mely évben egyúttal a munkácsi uradalmat kapta herczegi czímmel. Koriátovics, Mészáros szerint, 1365-ben Podoliában meggyilkoltatott s utódok nélkűl hunyt el.

A magyarországi oroszok politikai helyzetét illetőleg Mészáros azt véli, hogy ámbár az oroszoknak politikai súlyuk e honban soha sem volt, de mint határőrök és várjobbágyok sok kiváltsággal bírtak, mely közt első az volt, hogy vajdát választottak, ki önállólag kormányozta az alája rendelt népet.

Mészáros azt hiszi, hogy a magyarországi oroszok már a Cyrill és Methód praedikálása előtt is görög szertartású keresztények voltak, s csak a szláv-nyelvű isteni tiszteletet vették át e testvérektől. A római egyháztól, Mészáros szerint, az oroszok Kálmán király alatt szakadtak el, miután az 1112. nemzeti zsinat intézkedései a görög szertartás kiirtását czélozták.

A munkácsi püspökség alapítását Mészáros II. Ulászlónak tulajdonítja s az alapítás évét 1491-re teszi.

Végigtekintve még egyszer eddig tett megjegyzéseimre s figyelembe véve azt, hogy Mészáros művét még az oroszok sorsának javítását czélzó reformeszmék tolmácsolására is felhasználta, — el kell ismernünk, hogy a Mészáros műveit igen is nagy óvatossággal kell a magyarországi oroszok leendő történetírójának használni, ha nem akar a Mészáros munkáját jellemző elfogultság és egyoldalúság hibájába esni.

Mészáros munkájának legsikerűltebb s így legértékesebb része a »Függelék«, — miután az abban közölt okmányok egy része a magyarországi oroszoknak az 50-es évek elején kifejtett működésére, más része pedig a beregi »krajnya« történelmére nézve első-rendű kútforrást nyujt.

Mészárossal, mint még életben levő egyénnel, — személyileg foglalkozni e helyt sem czél- sem pedig alkalomszerűnek nem találom, — miért is csak annyit jegyzek meg, miszerint

Mészáros összes művei idáig mindig egy-egy subiectiv eszme szolgálatában irattak, oly annyira, hogy műveinek minden ismerője attól tarthat, hogy a jelenleg kiadás küszöbén lévő »Ungvármegye monographiája czímű munkája sem lesz e hibától ment.

A magyarországi oroszok történetírója tehát, — mint már fentebb is említém, — a Mészáros munkáját, a közölt okmányok leszámításával, bátran nélkülözheti, — ha Lucskay után újat keres, — de ha érdekli a szerző álláspontja s nézete az egyes eseményekrő: akkor olvasatlanúl nem hagyhatja.

- - -

A magyarországi oroszok történelmét tárgyaló munkák közt az első hely, nézetem szerint, Biderman Herman Ignácz »Die ungarische Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte« czímű munkáját, — melynek I-ső része 1862-ben, másik része pedig 1867-ben Innsbruckban jelent meg, — illetné meg, — ha teljes volna; de miután e munkából ép, — a mi szempontunkból tekintve a dolgot, a legfontosabb rész, t. i. a magyarországi oroszok egyházi s művelődési, szóval beltörténelme hiányzik, — az elsőséget neki mindaddig meg nem adhatjuk, — míg e hiányzó, harmadik rész meg nem jelenik.

Bidermann 1855-től 1861-ig részint a pesti egyetemen, részint pedig a kassai és pozsonyi jogakadémiákon tanárkodott, s mint a statistika és nemzetgazdaságtan tanára, tanúlmányai közt figyelme a magyarországi orosz nép felé fordúlt.

Bidermann már szakmájánál fogva sem tarthatta kielégítőnek csak történelmét írni meg a magyarországi oroszoknak, — miért is munkáját három részre osztva, — az első részben a magyarországi oroszok statistikáját, föld- és néprajzát írja le, még pedig oly részletességgel, mely felette kevés kívánnivalót hagy hátra s mely leírás részben hívatalos adatok, részben pedig személyes tapasztalás alapján lévén készítve, — becses s mondhatni nélkülözhetlen segédforrásúl fog szolgálni mindenkor a magyarországi oroszok jelenével vagy múltjával foglalkozókra nézve.

Műve II. részében a magyarországi oroszok kültörténelmét tárgyalja Bidermann, — míg a III. rész, mely, mint említém, a magyarországi oroszok belső t. i. egyházi s művelődési történelmét volt hivatva tárgyalni s melyhez a szerző az egész mű tartalom mutatóját is igérte csatolni, — vagy tollban maradt vagy kiadatlanúl hever.

Hogy Bidermann nem lakott az oroszok közt, — ámbár több utazást tett köztük, — hanem csak szomszédságukban,

műve első részének több helye mutatja, — miután az oroszok azon részéről, mely a Kassával szomszédos megyékben lakik, sokkal részletesebb és így hívebb képet nyújt, — mint pl. a beregi, ugocsai és máramarosi oroszokról, mely előbbiek pedig, a Bidermann nyilatkozata szerint is, — a leghívebb képviselői a magyarországi oroszok typusának.

A II. rész hosszú, 38 oldalra terjedő bevezetése igen laza összefüggésben van a magyarországi oroszok történelmével s inkább talán az I. rész ethnographiai szakaszához illett volna, miután abban a szerző tudományos és széles alapra fektetett apparatussal igyekszik bebizonyítani, hogy egyrészt a nagy oroszországi oroszok nem is szlávok, hanem csak egy, a szláv jelleget teljesen nélkűlöző tatár-, finn- és szláv keverék, — s hogy így másrészt csakis a kis-oroszországi oroszok, — kik közűl a magyarországi oroszok is származnak, — tiszta szlávok. Világos ebből, hogy Bidermann tagadja a magyarországi oroszok rokonságát a nagy oroszországiakkal, kiket, mint Bidermann állítja, a kis oroszországiak úgy gyülölnek mint idegeneket.

Bidermann nevelésénél és állásánál fogva ellenszenvvel viseltetik a magyarok s illetve ezeknek 1848-ig uralkodott osztálya iránt, miért is egyrészt a magyarországi oroszok anyagi és szellemi elmaradottságának okát a magyarok elnyomásában és zsarnokságában keresi, — másrészt pedig az oroszok javára a múltban tett intézkedéseket a királyok jóakaratának, s illetve az újabb időben az osztrák kormánynak tulajdonítja, - s így közvetve azon hitet igyekszik az olvasóban felkölteni, miszerint a magyarországi oroszok anyagi és szellemi érdeke az osztrák uralom fennmaradását kivánja. Miután Bidermann a »Gesamtreich« híve, — mint az különösen »Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee« czímű munkája bizonyítja, — világos, miszerint a magyarországi oroszok történelmében kifejtett ebbeli subjectiv nézetei nagyon is óvatosan fogadandók.

A magyarországi oroszok, Bidermann szerint, nem őslakói e honnak, miután legelőször Álmos kiséretében jöttek e földre oroszok, — kik aztán a későbbi bevándorlások által szaporodtak. Az utolsó bevándorlás, Bidermann szerint, a XVIII. század folytán történt, midőn a lengyel olygarchák sanyargatásai, valamint a latin clerus üldözései elől Galicziából vándoroltak be Máramaros, Bereg, Ung és Zemplén megyék északi részeibe oroszok.

Koriátovicsról csak annyit mond Bidermann, hogy az 1354-ik évi braclavi szerződés alapján nyerte volt a munkácsi uradalmat, — míg a Koriátovics család viszonyairól, bejövetele és elhalálozása idejéről talán csak a III. kötetben készűlt beszélni.

A magyarországi oroszok, Bidermann szerint, eredetileg

mind szabad emberek voltak és e szabadságukban, mint várjobbágyok, királyi udvarnokok és vadászok, — egész az új korig vagyis a mohácsi vészig megmaradtak. A mohácsi vész utáni zavaros időkben s különösen a felkelések korában kezdték az egyes olygarchák jobbágyi szolgálatra szorítani az oroszokat, — mig végre a Mária Terézia Urbariumának egyoldalú és sérelmes értelmezése a földesurak részéről az összes oroszokat jobbágyi sorsra juttatta.

Bidermann nem hiszi, hogy létezett volna itt önálló orosz herczegség, ámbár, szerinte, a beregi »Krajnya« kilencz községének történelme ilyet látszik mutatni.

Arra a kérdésre, mikor tértek az oroszok a keresztény hitre, mikor hagyták el az uniót, s mikor s ki által alapíttatott a munkácsi püspökség, — csak a III. kötetben nyerhettünk volna kimerítő választ, — ámbár az első kérdésre vonatkozólag egy helyt úgy nyilatkozik Bidermann, hogy az Álmossal bejött oroszok már keresztények voltak s így a kereszténységet még ősi lakhelyökön s így görög szertartás szerint vették fel.

Bidermann, mint már fentebb is említém, gazdag apparátussal fogott hozzá munkája megírásához, — mint arról műve I. kötetének Előszava után be is számol, a hol 35 nyomtatott, 64 önálló kézírati munkát s 6 hívatalos jelentést sorol fel, mint kútforrást, miből merített. E beszámolóból látjuk, hogy felhasználta úgy Décsit, és Basilovicsot, valamint a Lucskay munkáját, és merített mindazon művekből, — melyek, mint a nyomtatott művek java része, részint közvetve, részint pedig, mint pl. a Moszlyanovics, Lehoczky, Bacsinszky kézirati művei, közvetlenűl foglalkoznak a magyarországi oroszok múltjával. — E gazdag forráskészlet eredménye aztán az, hogy művének II. részében a szöveg alatt lévő jegyzetek több mint felét foglalják el az egyes lapoldaloknak, — mely jegyzetek valóságos kincses bányát képezhetnek arra nézve, ki a magyarországi oroszok történelmének tanúlmányozásánál avagy megvizsgálásánál nem használtatja fel eredetiben azon forrásokat, mikből Bidermann merített.

Az elmondottakból, nézetem szerint, két dolog világlik ki. Az első az, hogy őszintén sajnálni lehet a mű III. részének elmaradását, — a másik pedig az, hogy Mészárossal együtt Bidermann is óvatosan olvasandó ott, hol a magyarországi oroszok anyagi és szellemi elmaradásának okairól szól.

A magyarországi oroszok történelmével foglalkozó önálló művek közt a legújabb Duliskovics János »Isztoricseszkija Cserti Uhro-Ruszkih« czímű munkája, melynek I. kötete 1874-ben, a

II. kötete 1875-ben, a III. kötete pedig 1877-ben Ungvárt jelent meg.

Duliskovics 1815-ben Máramaros vármegye Holyatin községében papi szülőktől született s középiskolái befejezése után maga is papi pályára lépett. Felszenteltetése után azonnal javadalmat nyert s így mintegy hallgatagon lemondott, azaz inkább lemondani látszott minden magasabb, akár hivatali akár tudományos aspiratióról, ismert dolog levén, — hogy a ruralis paposkodás, távol tartván az embert úgy a tudományos, mint a hivatalos központtól, csak a legritkább esetben nyújt alkalmat akár a tudományos, akár a hivatalos pályán előrehaladhatni.

A Duliskovics példája azonban azt mutatja, hogy az erős akarat és fáradhatlan tevékenység egy vidéki papnak is szerezhet irodalmi babérokat, — miután Duliskovics ámbár halála napjáig falusi pap volt, mégis képes volt munkáját nemcsak megírni, — hanem a mi nálunk még ritkább, ki is adni. Meghalt mint bereg-szent-miklósi esperes-lelkész 1883-ban.

A Duliskovics által írt s kiadott munka általános jellemzéseűl csak annyit óhajtok megjegyezni, hogy az csaknem fordítása a Lucskay, Mészáros és Bidermann munkáinak, — miután a magyarországi oroszok külső történelmét szóról-szóra Bidermannból írja ki, — míg a belső történelemben Mészárost és Lucskayt másolja.

A mit fentebb Lucskay munkájának I. kötetére nézve megjegyeztem volt, ugyanaz áll a Dulicskovics művének 1. kötetére nézve is, hogy t. i. e kötet, egy kis leszámítással, oly kérdéseket tárgyal, mik csak laza összefüggésben vannak a magyarországi oroszok történelmével. Duliskovics munkájának ez I. kötete, ugyanis, javarészt a slávok általános történelmével foglalkozik s mint ilyen, bátran képezhetné bármely szláv nép történelmének első részét. Távol legyen azonban tőlem, hogy ezt hibáúl róvjam föl Duliskovicsnak, — miután jól tudom, hogy egy nép történelmét annál alaposabban ismerjük, mennél messzebb megyünk múltjának nyomozásában. Ez igazság azonban még sem teszi igazolttá azon eljárást, melyet Duliskovics követ, — hogy pl. oly kérdéseket is részletesen tárgyal, melyek csak igen távolról vonatkoznak egy nép múltjára.

Duliskovics különben a szlávok általános történelmének előadásában követi Lucskay azon fentebb említett hibáját, hogy szláv eredetűnek igyekszik bemutatni az ó s középkor majdnem minden nevesebb népeit.

A munka legderekabb, így leghasználhatóbb részét annak III. s részben II. kötete képezi, melyekben a magyarországi oroszok egyházi történelme tárgyaltatik, — még pedig azon egy-

szerű okból, mert a Lucskaynál található okíratokat egész terjedelmökben közli s így azokra nézve, kik Lucskayt nem olvashatták, — kitűnő fontossággal bír.

Hogy a III. s részben II. kötet szövegének több mint felét az egész terjedelmökben, eredetiben közölt okíratok képezik, az előnye is, hátránya is a munkának. Előnye annyiban, hogy felhasználhatják ez okleveleket azok is, kik a munka nyelvét, az oroszt, nem bírják írásban, — hátránya pedig annyiban, amennyiben a terjedelmes okmányközlések az előadás kerekdedségének és világosságának rovására esnek.

Jellemző sajátsága a Duliskovics munkájának az, hogy önálló nézettel csakis a magyarországi oroszok politikai helyzetére nézve bír, míg a többi kérdésnél csak egyszerűen előadja az egyes szerzők nézeteit, — s hogy másrészt az unio ellen csaknem oly animozitással viseltetik, mint Mészáros, s így különös súlyt fektet azon adatokra, mik azt bizonyítják, hogy a magyarországi oroszok jó korán hagyták el s csak nagy nehezen fogadták vissza az uniót.

Duliskovics felhasználta az ungvári püspöki levéltárnak, — melyben hónapokig búvárkodott — idáig ismeretlen adatait is, ámbár, mint nem hivatásos történetíró, — azok felhasználásában nem járt el a kellő kritikával.

A szóban forgó 5 kérdés közűl, mint már említém, Duliskovics csak arra ad határozott s önálló feleletet, mely a magyarországi oroszok politikai helyzetére vonatkozik, — míg a többi négyre csak közvetve felel.

Duliskovics azon nézet felé hajlik, hogy a magyarországi oroszok őslakói e honnak, kik későbbi bevándorlások által — melyek közől az utolsó a mult században történt, — gyarapodtak.

Koriátovics, Duliskovics véleménye szerint, 1338. vagy 39-ben jött be Magyarországra, nem ugyan negyvenezer családdal, de mindazáltal tekintélyes számú kísérettel, — s itt mint nem-egyesűlt vallású alapította a csernekhegyi zárdát és gondoskodott a nem-egyesűlt papság ellátásáról. Koriátovics, mint Duliskovics hiszi, 1365. vagy 95-ben öletett meg Podoliában s utódok nélkűl hunyt el.

A magyarországi oroszok, Duliskovics nézete szerint, nemcsak szabad emberek voltak, mint Bidermann állítja, hanem ép oly önálló s illetve autonomiával bíró tagjai voltak a magyar szt. koronának, mint a kunok, jászok és szászok, — de míg ez utóbbiaknak sikerűlt kiváltságos helyzetüket egész 1848-ig megvédeni, — addig az oroszok szabadalmai részben még a felkelések, részben pedig Mária Terézia korában áldozatúl estek az

egyes olygarchák birtok- és hatalomszomjának, illetve a földesurak kapzsiságának.

A keresztény vallást, Duliskovics szerint, Cyrill és Methód testvérektől, avagy ezek tanítványaitól vették fel a magyarországi oroszok és az uniót még Kerulár korában hagyták el s csak a XVII. század közepe táján tértek ahoz teljesen vissza.

Duliskovics Basilovics, Lucskay és Mészáros után azt vitatja, hogy a magyarok a keleti egyház hívei voltak egész II. Endre koráig, a midőn a híres latinizáló III. Incze pápa nyomása alatt a nyugati egyház kezdte a keletit a helyéből kiszorítani.

A munkácsi püspökséget, Duliskovics szerint, Koriátovics Tódor alapította a zárdával egyidejűleg, t. i. 1360-ban a nemegyesűlt vallású nép javára.

A magyarországi oroszok történelmét tárgyaló e munkákon kívűl még igen sok oly mű van, mely nem foglalkozik ugyan, ex professo, a magyarországi oroszok történelmével, de tárgyánál fogva sok oly adatot tartalmaz, melyeket a magyarországi oroszok történelmének megírásánál mellőzni nem lehet.

Ezen művek közé tartoznak első sorban az oroszok által lakott megyék és városok monographiái, továbbá a munkácsi és eperjesi egyházmegyek azon névtárai, melyekben egyháztörténelmi tanulmányok foglaltatnak, – végre pedig az egyetemes és részleges egyháztörténelmek, — melyek közűl a magyarországi oroszokra vonatkozólag a legbővebb ismertetést Balugyánszky András »Egyháztörténelme« nyújtja, önálló fejezetben foglalkozván a magyarországi oroszok egyházi múltjával.

Végűl még két rövid megjegyzést kívánok tenni. Olvasva a fenti ismertetést, sokan talán azt fogják mondani, hogy felesleges idő- és helyvesztegetés volt a kérdéses öt vitás pontot minden szerzőnél külön előhozni. Én azonban azon okból jártam így el, mert azt hiszem, hogy ez öt pontból itélhetni meg legjobban úgy az egyes szerzők fáradozásának eredményét, valamint azoknak az igazsághoz való viszonyát.

Másik megjegyzésem az, hogy a magyarországi oroszok szereplése a múltban legnagyobbrészt csak az egyházi téren nyilvánúlt — s hogy így történelmünkben is az oroszlánrészt az egyházi viszonyok tárgyalása fogja mindenkor elfoglalni.

ZSATKOVICS KÁLMÁN.